

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В. Б. Васюта, к.т.н., доцент

В.В. Васюта, к.т.н., доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Полтава, Україна

Васюта В.Б., Васюта В.В. Аналіз ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства.

Стаття присвячена проблемі підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства у сучасних умовах господарювання. Основна мета даного дослідження полягає у оцінюванні ефективності виробничо-комерційної діяльності ПАТ «Полтавакондитер». Відповідно до поставленої мети було проведено аналіз економічних та фінансових показників діяльності ПАТ «Полтавакондитер», показників ефективності використання ресурсів та виявлено резерви підвищення показників ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: виробничо-комерційна діяльність, ефективність, ефект, фінансовий результат, витрати.

Васюта В.Б., Васюта В.В. Анализ эффективности производственно-коммерческой деятельности предприятия.

Стаття посвящена проблеме повышения эффективности производственно-коммерческой деятельности предприятия в современных условиях хозяйствования. Основная цель данного исследования заключается в оценке эффективности производственно-коммерческой деятельности ПАО «Полтавакондитер». Согласно поставленной цели был проведен анализ экономических и финансовых показателей деятельности ПАО «Полтавакондитер», показателей эффективности использования ресурсов и выявлены резервы повышения показателей эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: производственно-коммерческая деятельность, эффективность, эффект, финансовый результат, затраты.

Vasyuta V.B., Vasyuta V.V. Analysis of the efficiency of industrial and commercial activities of the enterprise.

This article is devoted to the problem of improving the efficiency of industrial and commercial activities of the enterprise in the modern business environment. The main objective of this study is the performance evaluation of industrial and commercial activities of PJSC "Poltavakonditer." According to this goal was the analysis of economic and financial performance of PJSC "Poltavakonditer", indicators of resource efficiency and identified reserves of improving performance of the enterprise.

Keywords: industrial and commercial activities, the effectiveness, the effect, financial performance results, costs.

Постановка проблеми

Проблема ефективності виробництва завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави [1, 2]. Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги зробити висновок про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Тому для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати. Процес виробництва здійснюється через поєднання факторів, що його визначають: засобів праці (основні засоби); предметів праці (оборотні фонди), робочої сили (трудові ресурси). Крім того, на виробництво впливають також певні організаційні, управлінські, технологічні та інші фактори. Тож за оцінку витрат логічно взяти оцінку всіх перелічених ресурсів.

Напрями підвищення ефективності функціонування підприємства – це можливості досягнення більш ефективної його діяльності в результаті забезпечення належної дії факторів, що дають змогу раціональніше використовувати наявні ресурси та організаційно-інноваційний потенціал. Тому тема даного дослідження є актуальною в сучасних соціально-економічних умовах, що склалися в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Становлення теорії ефективності пов'язують з працями таких закордонних вчених-економістів як Адам Сміта та Томаса Мена. Розвитку даного напрямку досліджень сприяли також роботи А. Маршалла, Дж. Кларка, М. Мескона, Дж. Гібсона та інших зарубіжних вчених. На сучасному етапі визначенню

критеріїв щодо оцінки ефективності діяльності присвячені роботи А.Г. Гончарука, А.В. Дейнеко, Н.І. Климаша, М.В. Чорної, О.М. Рац, О.В.Саленко, О.І. Ященко тощо. Дослідження М.М. Кібкало, Я.В. Світличної, І.В. Левицької, М.М. Петрівці та інших характеризуються висвітленням теоретичних аспектів визначення змісту та особливостей оцінки ефективності діяльності суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності.

Значний внесок у вирішення проблеми підвищення економічної ефективності діяльності підприємств здійснили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені-економісти: Л.І. Абалкін, С.Л. Брю, Б. Голд, З.П. Двудіт, С. Ейлон, Л.Л. Ермолович, Д.Г. Заруба, І.Я. Кац, О.С. Кузьмін, К.Б. Лейкіна, К.Р. Макконнелл, Б.М. Мізюк, С.В. Мочерний, В.К. Мухопадов, Я.Д. Плоткін, Р.Ю. Покровський, С.Ф. Покропівний, М.Д. Путілова, В.М. Рибін, Ю. Сезан, В.К. Черник, І.Б. Швець та інші. В опублікованих працях висвітлено погляди авторів на сутність поняття «економічна ефективність», досліджено підходи до оцінювання економічної ефективності, запропоновано методи вимірювання економічної ефективності діяльності підприємств і т. д. [3].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Суть проблеми підвищення ефективності виробництва (діяльності) полягає в тім, щоб на кожну одиницю ресурсів (витрат) – трудових, матеріальних і фінансових – досягати максимально-можливого збільшення обсягу виробництва (доходу, прибутку). Виходячи з цього, єдиним макроекономічним критерієм ефективності виробництва (діяльності) стає зростання продуктивності суспільної (живої та уречевленої) праці. Кількісна визначеність і зміст критерію відображаються в конкретних показниках ефективності виробничо-господарської та іншої діяльності суб'єктів господарювання [1, 2].

Узагальнюючий, кінцевий результат роботи підприємства оцінюється рівнем ефективності його господарської діяльності: загальним обсягом одержаного прибутку та в розрахунку на одиницю ресурсів. Прибуток та відносний показник прибутку – рентабельність є основними показниками ефективності роботи підприємства, які характеризують інтенсивність господарювання. Життєдіяльність підприємства багато в чому залежить саме від того, якою мірою забезпечена фінансова віддача ресурсів та наскільки досягається рівень прибутковості в процесі формування витрат. Співвідносити витрати і доходи – головне завдання кожного учасника господарської діяльності.

Водночас абсолютна сума прибутку не характеризує рівня ефективності господарської діяльності. Щоб зробити висновок про рівень ефективності господарювання, отриманий прибуток необхідно порівняти з понесеними витратами або активами, які забезпечують підприємницьку діяльність, тобто визначити рентабельність [1, 2].

Показники економічної ефективності є найважливішими інструментами реалізації економічної політики на рівні підприємств, регіонів, національної економіки. На рівні підприємств вони є ключовим засобом обґрунтування управлінських рішень з організації інвестиційної діяльності, оптимізації витрати ресурсів, удосконалення цінової політики. На рівні регіонів і національної економіки показники економічної ефективності покликані бути основою обґрунтування інвестиційної політики, управління системою кредитування, удосконалення оподаткування.

Використовуючи результати оцінювання ефективності виробництва, спрощується механізм обґрунтування прийняття управлінських рішень, спрямованих на вирішення певного кола наступних завдань:

- одержання загальної картини, яка визначає рівень ефективності виробництва;
- контроль за кінцевими показниками діяльності підприємства;
- усунення недоліків у процесі стратегічного і тактичного планування;
- визначення частки підприємства на ринку і рівня задоволення потреб споживачів;
- удосконалення механізму мотивації праці трудового колективу;
- виявлення резервів росту ефективності виробництва та окреслення напрямків їх реалізації;
- визначення пріоритетних напрямків господарської діяльності підприємства;
- виявлення та усунення чинників, що гальмують ріст ефективності виробництва суб'єкта господарювання;
- вибір оптимального варіанту діяльності [4].

Процес визначення ефективності діяльності підприємства та пошук шляхів її підвищення є досить складним тому, що будь-яке підприємство – це складна система зі своєю специфікою функціонування, яку необхідно враховувати.

Постановка завдання

Мета даного дослідження полягає у оцінюванні ефективності виробничо-комерційної діяльності ПАТ «Полтавакондитер» та розробленні шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасні умови господарювання формують високі вимоги до діяльності суб'єктів ринку. Функціонування в ринкових умовах потребує від підприємства підвищення ефективності виробництва, конкурентоздатності продукції і послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, активізації підприємництва і т.п.

Для проведення аналізу основних фінансово-економічних показників діяльності ПАТ «Полтавакондитер» було використано такі види інформації: регулятивно-правову, нормативну, планову, облікову, не облікову.

Аналіз динамки середньої вартості сукупного капіталу показав, що на протязі 2011-2013 років вона мала тенденцію до зменшення. Середньорічна вартість основних засобів зростала. Протилежна динаміка характеризує зміни середніх залишків оборотних активів. У 2013 р. у порівнянні до 2011 р. середньорічна вартість основних засобів збільшилася на 18371,5 тис грн., що становить 12,41%, а середні залишки оборотних активів зменшились на 4105,50 тис. грн., що склало – 2,73%.

Щодо економічних показників, то виручка від реалізації продукції у 2013 р. порівняно з 2011 р. зменшилась на 110534,0 тис. грн., що становить 26,08%. і склала 313259,0 тис. грн., що на 50204,0 тис. грн. менше ніж у 2012 році. Це негативна динаміка. Обсяг реалізованої продукції мав також тенденцію до зменшення.

Аналіз отриманих результатів свідчить про погіршення всіх фінансових показників на протязі періоду, що розглядається. Так, валовий прибуток у 2013 році зменшився порівняно із попереднім періодом на 8,05%; прибуток від операційної діяльності – на 71,49%; прибуток від звичайної діяльності до оподаткування – на 73,45%; чистий прибуток – на 79% (Рис.1).

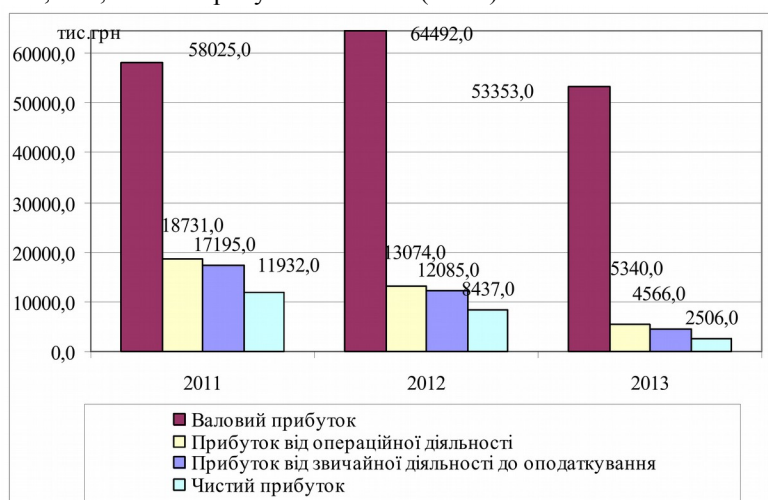

Рис. 1. Динаміка фінансових результатів діяльності ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки

Виробництво в економічному розумінні – це спосіб поєднання виробничих ресурсів. Без відповідних ресурсів підприємство просто не може функціонувати. Щодо показників використання ресурсів та витрат, на ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки спостерігається негативна динаміка, так як у 2012 так і у 2013 році відмічається зниження цих показників.

Особливу увагу було приділено показникам рентабельності. Діяльність ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки характеризується як прибуткова, але спостерігається негативна динаміка до зниження всіх показників рентабельності (Рис.2).

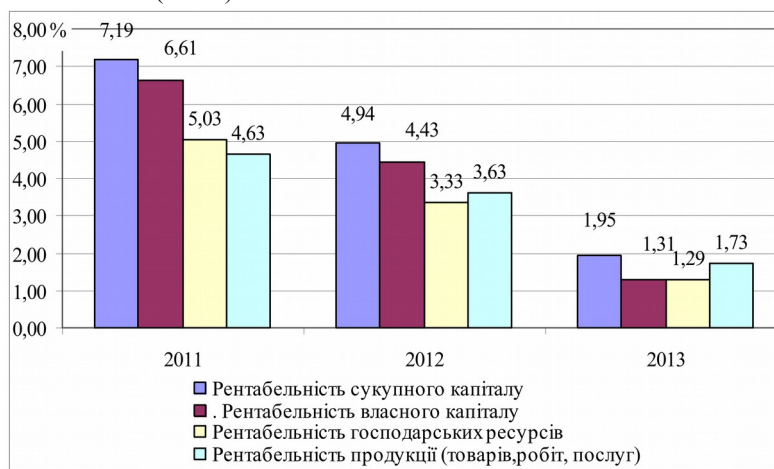

Рис. 2. Динаміка показників рентабельності ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки

У цілому господарська діяльність підприємства є ефективною, але керівництву ПАТ «Полтавакондитер» необхідно виявляти резерви та розробляти заходи щодо підвищення економічних та фінансових показників діяльності. Для цього було виконано аналіз показників ефективності діяльності ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки.

Діяльність підприємств, організацій, фірм оцінюють за допомогою великої кількості показників, які характеризують різні аспекти процесу виробництва. Таким чином, у даному дослідженні було проведено аналіз показників ефективності використання ресурсів підприємства, а саме: аналіз показників руху робочої сили, показників продуктивності праці, аналіз показників ефективності використання основних виробничих засобів та оборотних активів ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки.

За досліджуваній період чисельність персоналу зменшувалась. Найвідповіднішим етапом аналізу забезпеченості підприємства робочою силою є вивчення її руху. Аналіз показав, що на підприємстві коефіцієнт загального обороту зменшився у 2013 році порівняно з 2011 роком на 0,25. Коефіцієнт обороту за прийомом у звітному періоді теж зменшився на 0,14 проти попереднього періоду. Рівень плинності кадрів на ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки перевищує нормативне значення.

Використання трудових ресурсів, підвищення продуктивності праці необхідно розглядати у взаємозв'язку з оплатою праці. Щодо динаміки фонду оплати праці, то можна відмітити його зростання протягом 2011-2013 років. Аналізуючи структуру фонду оплати праці на ПАТ «Полтавакондитер» за 2011-2013 роки, можна спостерігати відсутність заохочувальних та компенсаційних виплат. Частка основної заробітної плати постійно збільшується.

Для аналізу ефективного використання заробітної плати на підприємстві був визначений такий відносний показник, як зарплатовіддача. Аналіз його значень показав, що ефективність використання фонду оплати праці у 2012 та у 2013 роках знизилась. Протягом 2011-2013 років на підприємстві не були створені умови щодо зростання продуктивної праці за рахунок збільшення обсягів реалізації. Заробітна плата зростала не пропорційно зміні рівня продуктивності праці (Рис.3). Отже, сума перевитрат у 2013 році порівняно із 2011 роком дорівнює 19831,72 тис. грн., а порівняно із 2012 роком – 3973,38 тис. грн., що є негативним явищем для підприємства.

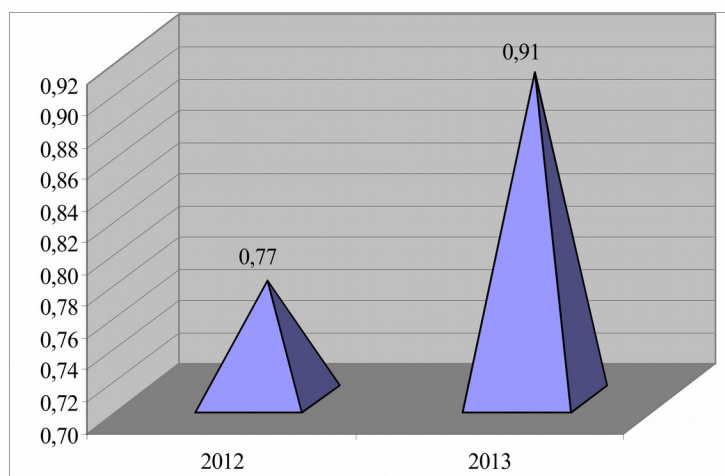

Рис. 3. Динаміка співвідношення між темпом зростання рівня продуктивності праці та її оплатою на ПАТ «Полтавакондитер» за 2012-2013 роки

Як свідчать розрахунки, фонд робочого часу протягом 2011-2013 років постійно зменшувався. Відповідно зменшувалася частина відпрацьованого та невідпрацьованого часу.

Можна відмітити збільшення частки невідпрацьованого часу у 2013 році проти 2012 року. Це негативна динаміка, що може свідчити про зниження ефективності використання робочого часу на підприємстві та зниження рівня продуктивності праці.

Продуктивність праці працівника даного підприємства постійно знижується. Так, у 2012 році порівняно з 2011 роком – на 6,84%, у 2013 році – на 15,01% від попереднього. Динаміка середньорічної продуктивності праці робітника, середньоденної продуктивності та середньогодинної є аналогічною до динаміки продуктивності праці працівника даного підприємства.

Аналіз показників ефективності використання основних виробничих засобів показали, що фондівіддача на підприємстві протягом 2013 року порівняно з 2011 роком знижується на 1,25 грн./грн., що є негативною динамікою (Рис.4). Щодо фондомісткості, то вона поступово зростає відповідно зменшенню фондівіддачі. Фондоозброєність збільшується протягом всього періоду, що аналізується.

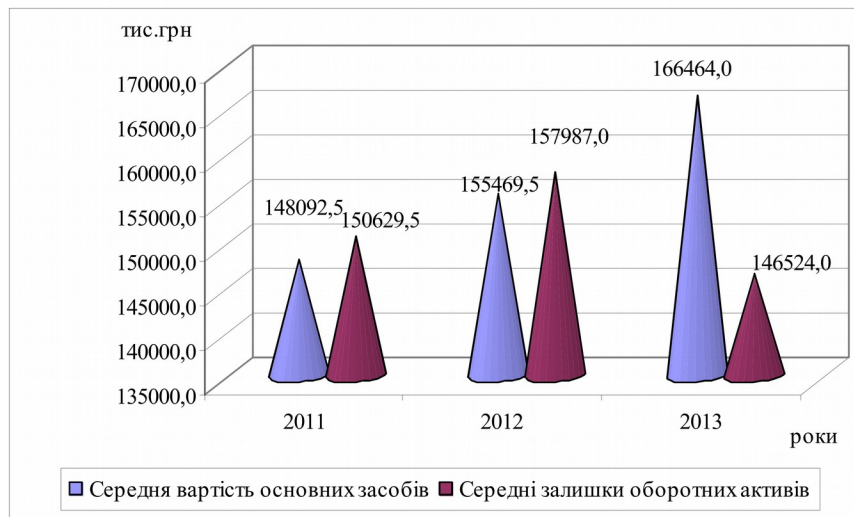

Рис. 4. Динаміка середньорічної вартості основних засобів та середніх залишків оборотних активів ПАТ «Полтавакондитер» за 2011 - 2013 роки

Фондорентабельність поступово зростає на протязі 2011-2013 років. Щодо динаміки фондоозброєності праці робітника, фондорентабельності та фондовіддачі активної частини основних виробничих засобів, можна сказати, що вона є аналогічною до динаміки узагальнюючих показників ефективності використання основних засобів підприємства.

Досить актуальним на сьогодні є питання ефективного використання оборотного капіталу. Показники обертання мають велике значення для оцінки ефективного використання будь-яких активів, в т.ч. і оборотного капіталу.

У 2013 році коефіцієнт оборотності оборотних засобів становить 2,14 оборти, що на 31,6% менше за значення даного показника в 2011 році та на 7,608 % менше за значення в 2012 році.

Тривалість одного обороту оборотних засобів за 2013 рік склала 168 днів і в порівнянні з 2011 роком уповільнилась на 40 днів, а у порівнянні з 2012 роком – на 11 днів. Отже за рахунок зростання періоду оборотності оборотних засобів у 2012 році порівняно з 2011 було залучено оборотні засоби у сумі 33441,8 тис. грн., а у 2013 році – 11815,1 тис. грн. Можна відмітити загальну негативну динаміку показників оборотності оборотних засобів. У 2012 та 2013 році рентабельність оборотних засобів поступово знижується і у 2013 році становить 1,71%, що менше ніж у 2011 році на 6,21% в абсолютних значеннях.

Підприємство ПАТ «Полтавакондитер» мусить постійно контролювати процес використання внутрішніх чинників через розробку та послідовну реалізацію власної програми підвищення ефективності діяльності, а також враховувати вплив на неї зовнішніх чинників. У зв'язку з цим виникає необхідність конкретизації напрямків дії та використання головних внутрішніх і зовнішніх чинників підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Можливі напрямки реалізації внутрішніх і зовнішніх чинників підвищення результативності діяльності підприємства неоднакові за мірою впливу, ступенем використання та контролю [1]. Тому для практики господарювання, для керівників і відповідних спеціалістів (менеджерів) суб'єктів підприємницької чи інших видів діяльності важливим є детальне знання масштабів дії, форм контролю та використання найбільш істотних внутрішніх і зовнішніх чинників ефективності на різних рівнях управління діяльністю трудових колективів.

Найважливіші напрямки проведення заходів по задіяння резервомобілізуючих факторів називаються напрямками або шляхами забезпечення (чи використання резервів) підвищення ефективності функціонування підприємства. До таких резервів можна віднести:

- ресурсні резерви;
- організаційно-технологічні резерви;
- резерви підвищення якості продукції;
- резерви основних узагальнюючих результатів роботи.

Розглянута система підходів до визначення ефективності вже сама по собі значною мірою розкриває основні напрямки пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства.

Одним з напрямків поліпшення фінансово-економічних результатів діяльності ПАТ «Полтавакондитер» є ресурсний. Він відображає першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці.

Для оборотних фондів найважливішим показником є швидкість їх обороту, отже, слід проаналізувати чинники, що на неї впливають позитивно, зокрема такі:

- зменшення обсягів незавершеного виробництва;
- удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення з метою оптимізації виробничих запасів;

- прискорення реалізації готової продукції (активізація маркетингової діяльності);
- зменшення обсягів дебіторської заборгованості.

Крім того, слід звернути увагу і на інші напрямки раціоналізації використання матеріальних ресурсів:

- проаналізувати основні причини втрат та нераціонального використання ресурсів;
- забезпечити обґрунтоване нормування витрат матеріалів;
- організувати використання вторинних ресурсів;
- створити систему заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів й відпрацювати її дійовість;

- акцентувати увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів

Що стосується аналізу ефективності використання трудового потенціалу підприємства, то тут слід зосередити увагу на таких аспектах:

- внутрішньозмінні втрати робочого часу;
- втрати робочого часу внаслідок плінності кадрів;
- рівень використання засобів механізації, автоматизації праці та комп'ютерної техніки;
- аналіз системи стимулювання працюючих;
- визначення професійно-кваліфікаційної структури працюючих.

У межах організаційного напрямку здійснюється пошук можливостей підвищення ефективності тих процесів, що відбуваються на підприємстві. При цьому насамперед увага звертається на ефективність управління.

Важливою складовою ефективності підприємства, а отже, і значним резервом її підвищення, є організація виробничого процесу [5]. У конкретних умовах підприємства слід проаналізувати всі аспекти, що визначають ефективність організації робіт, – від рівня робочого місця окремого робітника чи спеціаліста до рівня підприємства в цілому. Для виробничих підприємств, урахувавши, звичайно, специфіку їх діяльності, особливу увагу треба звертати на можливості застосування більш ефективних типів виробництва (масового, великосерійного).

Ще одним напрямком пошуку можливостей підвищення ефективності є технологічний.

Вирішення проблеми технологічного відставання особливо актуальне на сьогодні для українських підприємств. Проблема ця є комплексною і має два основні компоненти: матеріальний та нематеріальний. Перший з них – це удосконалення технічної бази, а другий – організаційно-правові проблеми. На думку багатьох економістів, подолання технічного і технологічного відставання потребує не просто переходу на сучасні технології, а впровадження комплексу відносин, що називається корпоративною культурою. Така культура має запозичуватись, звичайно, у найпередовіших компаній з тривалим досвідом роботи в ринковому середовищі.

Намагання виділити в оцінці ефективності підприємства та в пошуку шляхів підвищення останньої окремі структурні компоненти зумовлено бажанням спростити розуміння зазначених проблем. Проте зрозуміло, що насправді ці проблеми комплексні, отже, для їх вирішення слід застосовувати комплексний, системний підхід, ретельно досліджуючи всі підрозділи, служби підприємства та ті процеси, які в них відбуваються. Тільки на основі системного аналізу можна отримати справді адекватну оцінку стану справ на підприємстві та розробити ефективні заходи щодо його поліпшення [6].

Нормальний кругообіг оборотних коштів є умовою одержання підприємством повного ефекту від технологічного оновлення виробництва, при якому часто досягається вивільнення оборотних коштів від скорочення часу виробництва. Ці кошти можуть бути використані для капітальних інвестицій. Приведені вище положення свідчать про важливість прискорення оборотності оборотних коштів.

Основними напрямками підвищення ефективності використання основних виробничих фондів ПАТ «Полтавакондитер» є такі:

- поліпшення їх складу, структури і стану;
- підвищення фондівіддачі та продуктивності праці на підприємстві;
- формування (удосконалення діючої) системи матеріальної мотивації за раціональніше (більш ефективне) використання основних виробничих фондів та забезпечення успішного функціонування цієї системи.

На підвищення продуктивності праці впливає ряд факторів, під якими розуміють об'єктивні сили або причини, які зумовлюють її зміну. Найважливішими укрупненими факторами підвищення продуктивності праці на ПАТ «Полтавакондитер» є:

- підвищення техніко-технологічного рівня виробництва;
- удосконалення організації виробництва, праці й управління;
- соціальний розвиток колективу.

Для мобілізації резервів підвищення продуктивності праці на підприємстві слід здійснювати спрямовані на досягнення цієї мети заходи, які забезпечують дію факторів, що впливають на зміну продуктивності праці саме у резервомобілізуючому напрямку.

Реалізація резервів підвищення рентабельності вкладеного капіталу і рентабельності виробництва повинна забезпечуватись максимізацією доходу і прибутку підприємства та досягненням найбільш ефективного ресурсоспоживання описаними вище шляхами.

На наступному етапі даного дослідження було проведено факторний аналіз чистого доходу від обсягу реалізації продукції на ПАТ «Полтавакондитер».

У 2013 році в порівнянні із 2012 роком чистий дохід від реалізації продукції зменшився на 50204,0 тис. грн. (13,81%), у тому числі за рахунок зменшення середньорічної вартості майна – на 15948,5 тис. грн.

Водночас спостерігається негативна динаміка ресурсовіддачі. Даний показник знизився у 2013 році на 0,15 грн./грн. Чистий дохід від реалізації продукції у 2013 році зменшився за рахунок зниження ресурсовіддачі на 34255,5 тис. грн.

Таким чином, головним резервом зростання чистого доходу від реалізації продукції на ПАТ «Полтавакондитер» є підвищення ресурсовіддачі, тобто інтенсивний чинник.

Висновки та перспективи подальших досліджень в даному напрямку

Аналіз фінансових та економічних показників показав, що у цілому господарська діяльність ПАТ «Полтавакондитер» є ефективною, але для підвищення ефективності діяльності необхідно приділити увагу запропонованим заходам, що дасть змогу зменшити собівартість виготовлення продукції, підвищити продуктивність праці та рентабельність продукції, а отже, у майбутньому покращити фінансові результати діяльності ПАТ «Полтавакондитер». Темою подальших досліджень є зарубіжний досвід практичної реалізації системи оцінювання ефективності виробництва.

Список літератури

1. Економіка підприємства: підручник / за ред. А.В. Шегди. – К.: Знання, 2006. – 614 с.
2. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 3-тє, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 528 с.
3. Давидюк Ю.В. Напрями підвищення економічної ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі / Ю.В Давидюк., Н.Ю. Самойленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, Т. 3. – С. 32-35.
4. Літковець Ю. Оцінювання ефективності виробництва: аналіз підходів [Електронний ресурс] / Ю. Літковець // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 2 (9). — С. 89-97. — Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13lyovap.pdf>.
5. Небава М.І., Адлер О.О., Козловський В.О., Лесько О.Й., Мокіна Ю.В. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства: навч. посібник / Небава М.І., Адлер О.О., Лесько О.Й. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 232с.
6. Безверха І.І. Зростання ефективності виробництва – запорука підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання [Електронний ресурс] / І.І.Безверха // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності 2013 – Вип. 1. – Т. 2. – С. 69-72. — Режим доступу: <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/viewFile/18970/16649>.

Надано до редакційної колегії 18.09.2014 р.

Васюта Вікторія Борисівна / Vasuta Viktoriya
Vasuta_V_B@meta.ua